

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті розглянуто правові аспекти щодо застосування домашнього арешту та його характерні риси. Проаналізовано законодавство, що регламентує застосування домашнього арешту. Проведено аналіз міжнародного досвіду щодо застосування домашнього арешту в розвинутих країнах світу, а саме Сполучених Штатах Америки та Франції. Запобіжні заходи є невід'ємним елементом у кримінальному провадженні, без якого не можна уявити належний та цілісний перебіг розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду. Домашній арешт є запобіжним заходом, що призначається слідчим суддею (судом) та полягає в ізоляції обвинуваченого, підозрюваного від суспільства без тримання під вартою з застосуванням обмежень, пов'язаних із свободою пересування, а також у забороні спілкуватись із певними особами, говорити по телефону тощо. Впровадження домашнього арешту у кримінально-процесуальне законодавство України вказує на позитивні зміни що дозволяють покращити становище підозрюваного, обвинуваченого. На жаль, залишаються відкритими ще багато питань, але безумовно встановлення більш жорстких правил та законів з боку держави не завжди необхідно розглядати як ефективний механізм покарання.

Ключові слова: запобіжні заходи, домашній арешт, електронні засоби контролю, кримінальне провадження, зарубіжний досвід.

Ichenko Alexander, Bezvin Oleksiy
Sumy State University

LEGAL ASPECTS REGARDING THE APPLICATION OF HOUSE ARREST IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary. The article considers the legal aspects of the use of house arrest and its characteristics. The legislation regulating the use of house arrest has been analyzed. The expediency of using electronic means of control has been studied, which is a very important aspect of the use of house arrest. The purpose pursued by house arrest is formed. The positive aspects and conditions of the use of house arrest for the state, for the person to whom it applies, and members of his family are highlighted. An analysis of international experience in the use of house arrest in developed countries, namely the United States and France. At present, precautionary measures in Ukraine are an integral part of criminal proceedings, without which it is impossible to imagine a proper and holistic course of pre-trial investigation and court proceedings, protection of the individual, society and the state, and other tasks of criminal proceedings not only in Ukraine but also in Ukraine. developed countries. House arrest is one such precautionary measure. This is a fairly modern and advanced precautionary measure, which is essentially a set of restrictions and prohibitions imposed on the accused, suspect in connection with his full or partial isolation within the dwelling, in accordance with the decision of the investigating judge, the court. precautionary measures implemented and controlled by the authorized bodies. However, the mechanism of house arrest cannot be considered perfect, as evidenced by studies of this measure of restraint. The introduction of house arrest in the criminal procedure legislation of Ukraine indicates positive changes that allow to improve the situation of the suspect, accused. Unfortunately, many issues remain open, but the establishment of stricter rules and laws by the state does not always have to be seen as an effective punishment mechanism.

Keywords: precautionary measures, house arrest, electronic means of control, criminal proceedings, foreign experience.

Постановка проблеми. Проблема застосування окремих запобіжних заходів, зокрема доцільності домашнього арешту в кримінальному провадженні, є однією з актуальних тем наукових дискусій у практиці досудового розслідування і судового провадження. Є низка невирішених організаційних, нормативних, технічних та фінансових питань, що стосуються застосування домашнього арешту, які породжують багато дискусій та роздумів навколо даного запобіжного заходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження правових аспектів щодо застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні зробили такі вчені: О.В. Білоус, В.Г. Крайнюк, А.Я. Хитра, А.В. Ратнова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна дослі-

дження полягає у висвітленні деяких проблем, які стосуються застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та обґрунтуванні позитивних аспектів щодо його застосування в Україні.

Мета статті. Проведення наукового аналізу правових механізмів застосування домашнього арешту як запобіжного заходу у кримінальному провадженні, виявлення недоліків його застосування та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи поняття домашнього арешту, яке закріплене в ст. 181 КПК України, відповідно до якої домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинувачуваному залишати житло цілодобово або у певний період доби [1], необхідно зазначити, що домашній арешт за своєю природою, характеризується як захід пов'язаний із застосуванням заходів державного примусу які обмежують деякі конституційні права і свободи людини.

Зазначимо, що застосування домашнього арешту передбачає доволі відчутне вторгнення в особисте життя громадян, пов'язане із виконанням низки обов'язків. Перелік певних обов'язків, які необхідно покласти на особу, повинен визначити прокурор, на підставі: наявності певних обставин (обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, на які вказує слідчий, прокурор; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, зазначеним у клопотанні), а також необхідності покладення певних обов'язків на конкретну особу [1].

Домашній арешт є порівняно новим запобіжним заходом, однак доволі поширеним та найменш витратним заходом забезпечення кримінального провадження, оскільки являє собою тимчасове позбавлення волі (ізоляцію) особи підозрюваного чи обвинуваченого без поміщення її до спеціального місця тимчасового утримання (слідчого ізолятора). Така ізоляція особи, як правило, відбувається вдома у власній квартирі чи будинку, що обґрунтовано трактується як альтернатива взяттю під варту. Після ухвалення рішення щодо застосування домашнього арешту особу, до якої його застосовують, беруть на відповідний облік в органі Національної поліції за місцем її проживання. Працівники поліції зобов'язані в такому випадку здійснювати контроль за дотриманням підозрюваним, обвинуваченим усіх своїх обов'язків та умов запобіжного заходу чи покарання [2].

Під час застосування домашнього арешту в житлі, яке за рішенням слідчого судді визначено як місце, яке підозрюваному або обвинуваченому забороняється залишати, досить часто живуть і інші особи. Це можуть бути члени сім'ї чи родичі. В разі застосування домашнього арешту може обмежуватися право на недоторканність житла осіб, які проживають з підозрюваним або обвинуваченим в одному житловому приміщенні (приватному будинку, квартирі чи кімнаті). Адже відповідно до ч. 5 ст. 181 КПК України працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю. А тому, під час застосування домашнього арешту слідчому судді, суду слід було б отримати згоду повнолітніх осіб, які проживають в одному житловому приміщенні із підозрюваним, обвинуваченим щодо застосування цього запобіжного заходу, роз'яснивши при цьому порядок здійснення контролю за дотриманням умов застосування домашнього арешту [3].

Згідно ч. 5 ст. 181 КПК України, працівники органу Національної поліції мають право з'являтися в житло підозрюваного, обвинуваченого. Проте, як зазначає Крайнюк В.Г., мають право, але не зобов'язані, через те що, в основному, домашній арешт застосовується до особи, яка користується певною довірою в тому, що вона поводитиметься гідно, пристойно та відповідально.

Працівники поліції можуть контролювати місце знаходження підозрюваного, обвинуваченого, за допомогою використання електронних засобів контролю, що, зі свого боку, звільняє їх від необхідності в відвідуванні відповідної особи за місцем проживання [4].

Відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК України, при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя, суд зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органом державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

- 1) перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю [1].

Необхідно зазначити про те, що навіть електронні засоби контролю не можуть забезпечити повний контроль над підозрюваним чи обвинуваченим, адже, відомі непоодинокі випадки самовільного зняття електронних браслетів та втечі. Це пояснюється тим, що сьогодні бракує електронних засобів контролю, а більш ніж половина електронних браслетів, які має в своєму розпорядженні поліція, несправні. Крім того, через надто високу ціну на електронні засоби контролю їх не вистачає, унаслідок недостатнього державного фінансування закуповують дешевші та неякісні браслети, що відповідно неефективні. Тільки якісні та сертифіковані пристрої можуть гарантувати виконання покарання чи застосування як запобіжного заходу домашнього арешту повною мірою. Щоб хоч якось подолати цю проблему, варто не обмежуватися лише такими засобами контролю. Звичайно, що ефективнішими будуть раптові відвідування підозрюваного або дзвінки чи опитування сусідів [2].

Кожен інцидент повідомлення підозрюваним про вимушене порушення умов домашнього арешту (наприклад, поява за місцем проживання загрози його життю або здоров'ю внаслідок будь-яких стихійних лих, пожеж, аварій, тощо або про захворювання особи та приміщення її на стаціонарне лікування) перевіряються. Якщо встановлено порушення умов застосування домашнього арешту, від підозрюваного, обвинуваченого вимагають письмового пояснення причини такого порушення. Порушення фіксує співробітник поліції [5].

Домашній арешт як запобіжний захід переслідує дві мети одночасно: з одного боку – забезпечити виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого – запобігти таким його намірам та бажанням, серед яких можна виділити:

а) переховування від органів досудового розслідування та суду;

б) знищення або спотворення будь-яких із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

в) незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

г) перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином;

д) продовження кримінального правопорушення, у якому підозрюється чи обвинувачується відповідна особа, або вчинення іншого кримінального правопорушення [6].

Щодо переваг, які притаманні домашньому арешту, можна виділити те, що, попри усвідомлення особою невідворотності покарання, цей запобіжний захід надає можливість підозрюваному, обвинуваченому зберігати сімейні зв'язки, а інколи й продовжувати працювати й забезпечувати свою родину всім необхідним для стабільного життя. Це досить важливо за умови, коли підозрюваний або обвинувачений єдиний хто працює та заробляє гроші у родині. Ще одним позитивним аспектом є те, що домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та членів її сім'ї є менш стресовим і психологічно травмуючим запобіжним заходом, оскільки підозрюваний, обвинувачений буде жити в шоденній для себе обстановці, йому не будуть забороняти спілкуватися з родиною (що є дуже актуальним, зокрема у разі наявності в родині малолітніх дітей або осіб, які потребують стороннього догляду), користуватися мультимедійною технікою, займатися фізичними вправами та звичними для себе зручностями щоденного життя тощо [7].

До того ж, домашній арешт, як видається, є позитивною умовою для держави, адже у разі його застосування на державний бюджет не лягає тягар створення умов для утримання та ізоляції підозрюваного чи обвинуваченого. Особа сама себе забезпечує за своїм місцем проживання та не відчуває дискомфорту, бо перебуває у звичній для себе обстановці. Як правило, домашній арешт призначають за тією адресою, за якою проживає підозрюваний чи обвинувачений, проте в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України не зазначено, чи має квартира або будинок обов'язково належати такій особі на праві власності. Тобто це може бути, наприклад, орендоване приміщення, у якому проживає особа [5].

В останні роки більш активним стало прагнення України до Європейських стандартів, зокрема, у галузі кримінального процесуального законодавства, яке в більшості розвинутих країн в світі визначає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Серед потужних країн, які використовують домашній арешт, можна виокремити Сполучені Штати Америки та Францію.

В США, приміром, домашній арешт є запобіжним заходом, який діє в країні вже достатньо тривалий час. Загалом, він застосовується за рішенням суду і визначає, що підозрюваний, обвинувачений перебуває під контролем за допомогою спеціальних технічних засобів. При тому, він зобов'язаний завжди бути у себе вдома. До того ж, в місці проживання особи, до якої застосовано запобіжний захід, у вигляді домашнього арешту, ні в якому випадку не повинно знаходитися алкогольних напоїв, наркотиків чи зброї. Ще одним цікавим фактом є те, що на спілкування по телефону і через соціальні мережі встановлено певний ліміт, що контролюється правоохоронними органами. Також, особа, що перебуває під домашнім арештом, повинна виконувати суспільно-корисну роботу чи відвідувати спеціальні програми. Поліцейські можуть в будь-який час перевірити виконання цих вимог та справити роботи апаратури [8].

Порівнюючи Францію з США, можна дійти висновку, що в цій країні, запобіжний захід у вигляді домашнього арешту є більш лояльним, оскільки у підозрюваного, обвинуваченого є безліч привілеїв. Наприклад, спілкуватися з друзями, працювати, ходити до спортзалу, загалом жити повноцінним життям. Проте, є певні обмеження серед яких можна виокремити те, що ввечері особа повинна перебувати у себе вдома, а також у неділю вона не має права покидати своє місце проживання. Саме такий спосіб покарання застосовується для злочинців, які вже відбули половину терміну свого тюремного ув'язнення, і можуть бути звільнені, але повинні перебувати під поліцейським контролем до завершення визначеного судом терміну. Ефективність цього методу засвідчується відповідною позитивною статистикою [8].

Висновки і пропозиції. Отже, можна стверджувати, що запобіжний захід у вигляді домашнього арешту є одним із найбільш ефективних засобів, коли йде мова про обмеження волі під час кримінального провадження. Його давно та доволі ефективно використовують у кримінальних провадженнях більшості розвинутих країн світу, проте в Україні це порівняно новий запобіжний захід, який було впроваджено в 2012 році з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу. Домашній арешт є доволі сучасним та передовим запобіжним заходом, та по суті є комплексом призначених відповідно до ухвали слідчого судді, суду обмежень і заборон, які накладаються на підозрюваного, обвинуваченого та передбачають його повну чи часткову ізоляцію у межах житла, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження. Однак, механізм застосування домашнього арешту не можна вважати досконалим, про що свідчать велика кількість порушень, вчинених особами, які перебувають під домашнім арештом. Реалізація даного запобіжного заходу потребує вдосконалення шляхом посилення контролю за виконанням своїх зобов'язань особами до яких застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту враховуючи міжнародний досвід країн, які вже мають позитивні результати з вирішення даної проблеми.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.10.2020).
2. Гузела М.В. Проблема застосування домашнього арешту як запобіжного заходу та заходу процесуального примусу в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 22. С. 180–184.
3. Білоус О.В. Окремі питання застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2014. № 10. С. 97–103.
4. Крайнюк В.Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. № 2-1. С. 317–324.
5. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ МВС України від 8 червня 2017 р. № 480 / Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17> (дата звернення: 29.10.2020).
6. Камінський В.А. Домашній арешт як запобіжний захід сучасного кримінального процесу. *Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, молодих науковців та викладачів (Северодонецьк, 10-11 грудня 2015 року). Северодонецьк, 2015. С. 92–97.
7. Хитра А.Я., Ратнова А.В. Проблеми застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник*. 2016. № 2. С. 380–390.
8. «Домашній арешт в США и странах Европы». URL: <http://pravoved007.livejournal.com/1239.html> (дата звернення: 30.10.2020).

References:

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 No. 4651-VI / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 24.10.2020).
2. Guzela M.V. (2019). The problem of the use of house arrest as a preventive measure and the suppression of procedural coercion in criminal proceedings. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Legal Sciences Series*, issue 22, pp. 180–184.
3. Belous A.V. (2014). Certain issues of the use of house arrest in criminal proceedings. *Legal science*, no. 10, pp. 97–103.
4. Krainiuk V.G. (2013). House arrest as a preventive measure in criminal proceedings. *Scientific notes of the Crimean Federal University named after V.I. Vernadsky Series "Legal Sciences"*, no. 2-1, pp. 317–324.
5. On approval of the Regulation on the procedure for the use of electronic means of control: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated June 8, 2017 No. 480 / Ministry of Internal Affairs of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17> (accessed 29.10.2020).
6. Kaminsky V. (2015). House arrest as a preventive measure of the modern criminal process. Scientific view of youth: key issues of the modern stage of reforming the system of domestic legislation: materials of the All-Ukrainian Republic. scientific-practical students, postgraduate students, young scientists and teachers (Severodonetsk, December 10-11, 2015). Severodonetsk, pp. 92–97.
7. Khitra A.Ya., Ratnova A.V. (2016). Problems of the use of house arrest in criminal proceedings. *Scientific bulletin*, no. 2, pp. 380–390.
8. "House arrest in the United States and European countries". URL: [Http://pravoved007.livejournal.com/1239.html](http://pravoved007.livejournal.com/1239.html) (accessed 30.10.2020).